

**MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI MÜFETTİŞLERİNİN OKUL REHBERLİK
HİZMETLERİ VE DENETİMİYLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ***

**THE OPINIONS OF THE MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION
INSPECTORS ABOUT SCHOOL GUIDANCE SERVICES AND SUPERVISION
OF THESE SERVICES**

Mehmet GÜVEN*

Özet

Bu araştırmanın amacı, Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişlerinin ortaöğretim okullarındaki psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri ve bu hizmetlerin denetimiyle ilgili görüşlerini belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubunu 30 Haziran–11 Temmuz 2008 tarihleri arasında Muğla’da yapılan program tanıtım seminerine katılan 175 Bakanlık Müfettişi oluşturmaktadır. Veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan ve açık uçlu sorulardan oluşan bir anketle toplanmıştır. Anket, katılımcılara seminer sırasında uygulanmıştır. Yanıtlar, frekansları belirlenerek tablolaştırılmıştır. Müfettişlerce belirtilen görüşlere dayalı olarak bulgular; okul rehberlik hizmetlerinin bir ihtiyaç olarak algılanması, psikolojik danışmanların mesleki gelişim çabaları, öğrenci rehberlik hizmetlerindeki artış gibi olumlu gelişmelere karşın, okul rehberlik hizmetlerinin birtakım olumsuz görünümünün olduğu göstermektedir. Olumsuz görünüm arasında; psikolojik danışmanlarla okul yöneticileri arasında iletişim yetersizliği, birçok okulda danışman sayısının azlığı, sınıf rehberlik programının uygulanmasındaki yetersizlikler, kayıt sistemindeki düzensizlik ve eksiklikler dikkati çekmektedir. Müfettişler, okul rehberlik hizmetlerinin denetimiyle ilgili olarak rehberlik servislerinin alan dışı müfettişlerce denetlenmesi, denetimler arası sürenin uzunluğu ve denetime ayrılan sürenin yetersizliği, denetimin genellikle evrak ve kayıtların incelenmesine dayalı olması gibi birtakım sorunlar da belirtmişlerdir.

Anahtar Sözcükler: Okul rehberlik hizmetleri, psikolojik danışman, müfettiş, denetim

Abstract

The purpose of this research is to describe the opinions of the Ministry of National Education Inspectors about counseling and guidance services and the supervision of these services in secondary schools. The study group was 175 Ministry of National Education Inspectors participating in a curriculum introduction seminar in Muğla between 30 June and 11 July 2008. Data were collected by using an open ended item questionnaire developed by researcher. The questionnaire was administered to participants during the seminar. Responses were tabulated by using frequencies. Findings indicated that despite the positive developments such as perceiving school guidance services as a need, professional development efforts of counselors and increases in student guidance services, a number of negative aspects of the school guidance services were described by the Inspectors. Negative aspects included the lack of communication between counselors and school administrators, shortage of counselors in many schools, deficiencies in implementation of the “classroom counseling curriculum” and lack of a clear and concise recording system. Inspectors also described a number of problems related to supervision of guidance services including supervision of guidance services by inspectors from outside the field, long intervals between supervision periods, insufficient time allocated for supervision and supervising guidance services most often by reviewing documents and records.

Key Words: school guidance services, counselor, inspector, supervision

GİRİŞ

Okullarda psikolojik danışma ve rehberlik (PDR) hizmetleri, öğrencinin kendini daha iyi tanıması ve özelliklerinin farkına varması, fırsatlarını ve seçeneklerini tanıması, kendisi için gerçekçi kararlar alabilmesi, potansiyellerini geliştirebilmesi, karşılaştığı engel ve sorunlarla baş edebilmesi ve çevresine uyum sağlayabilmesi için yürütülen psikolojik yardım hizmetleridir. Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği’ne (2001) göre rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin amacı, Türk Milli Eğitim Sisteminin genel amaçları çerçevesinde öğrencilerin kendilerini gerçekleştirmelerine, eğitim sürecinden yetenek ve özelliklerine göre en üst düzeyde yararlanmalarına ve gizil güçlerini en uygun şekilde kullanmalarına ve geliştirmelerine yöneliktir. Bu amaç çerçevesinde yürütülen çalışmalar temelde uzmanlık işidir, fakat bir okulda psikolojik danışmanın okul personelini işe karıştırmadan tek başına bu hizmetleri yürütmeye çabalaması uygun bir davranış değildir. PDR

* Bu çalışma, 22–23 Haziran 2009 tarihlerinde Ankara’da düzenlenmiş olan “Uluslararası Katılımlı Ulusal Eğitim Denetimi Sempozyumu”nda sözel bildiri olarak sunulmuştur.

* Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, mehmetguven@gazi.edu.tr

hizmetlerinin önemli bir ilkesi olarak, bu hizmetlerin etkili ve verimli bir şekilde sunulabilmesi ve amacına ulaşabilmesi için okuldaki personel ile işbirliği ve ortak bir anlayış içinde yürütülmesi gerekmektedir. Bu nedenle okulda psikolojik danışman, okul müdürü, müdür yardımcısı, sınıf rehber öğretmeni ve ders öğretmenlerinin yapacağı görevler M.E.B. Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği'nde (2001) ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Bu görevlerin beklenildiği şekilde yerine getirilmesinde okul personelinin istekliliği, anlayış ve işbirliği önemlidir. Ülkemizde okul yöneticileri ve öğretmenlerin PDR hizmetlerine ve psikolojik danışmanın görevlerine ilişkin algı, anlayış ve değerlendirmeleri konusunda yapılan bazı araştırmaların (Gültekin, 1984; Paskal, 2001; Güven, 2004; Nazlı, 2007) sonuçları, bu konuda bazı eksikliklerin ve yanlış anlayışların olduğunu göstermektedir. Bu durum, okullarda konsültasyon hizmetlerinin gereğini ve önemini ortaya koymaktadır. Konsültasyon (müşavirlik-danışma) çalışmalarının amacı, okuldaki yönetici ve öğretmenlerin daha yeterli ve ortak bir anlayışa sahip olmasını ve böylece okuldaki çalışmalarda bu anlayışın esas alınmasını ve tüm olanakların bu anlayışa uygun bir biçimde kullanılmasını sağlamaktır (Kepçeoğlu, 1994, s.122). Diğer bir deyişle konsültasyon çalışması, psikolojik danışman ile öğrencinin eğitimi ve yetiştirilmesiyle ilgili bir ya da daha fazla kişinin (öğretmen, yönetici, veli...) işbirliği içinde, öğrencinin gelişmesine yönelik olarak kurdukları yardım ilişkisidir (Akman, 1994). Konsültasyon çalışmalarının ortak anlayış ve işbirliğini geliştirmenin yanında asıl amacı öğrencilerin yararına çalışmalar yapılmasıdır. Bozic ve Carter (2002) tarafından öğretmenlerle yapılan konsültasyon çalışmasının yararları incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda katılımcıların %84'ü konsültasyon çalışmasının kendileri için yararlı bir zaman etkinliği olduğunu, %92'si sınıflarındaki öğrencilerinin çalışmalarıyla daha yakından ilgilenir olduğunu, %80'i sınıfta kullanabilecekleri stratejilerde artış olduğunu ve %56'sı özel eğitime muhtaç çocuklarla çalışmada kendilerine daha güvenir olduklarını belirtmişlerdir. Bu sonuçlardan da anlaşılacağı gibi okullardaki konsültasyon çalışmalarının öğrencilere olumlu yansıyan yönleri bulunmaktadır.

Okullardaki hizmetler, "yönetim", "eğitim-öğretim" ve "öğrenci kişilik hizmetleri" olarak örgütlenmiştir (Özguven, 1999, s.53). Bu hizmetlerin üçü de birbiri ile ilişkili hizmetlerdir ve bu hizmetlerin temel amacı, bireyin doğuştan getirmiş olduğu gizilgüçlerini/kapasitelerini ya da özünü gerçekleştirme suretiyle kendisi ve toplum için yetişmesine yardımcı olmaktır (Şahin, 2008, s.6). Okullarda bu hizmetlerin etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesi için yönetim, denetim ve değerlendirme etkinliklerinin önemli bir yeri vardır. Okulda denetim ve değerlendirmeler okulun amaçlarına ulaşma derecesi hakkında yargıya varmak üzere yapılır. Bu nedenle denetim ve değerlendirme, okul çalışanlarının okulun amaçlarına ulaşmasındaki katkı derecelerinin, bu katkıyı sağlayacak yeterliklerinin belirlenmesi sürecidir (Bircan ve Sefunç, 2006, s.235). Milli Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığınca (2007) hazırlanmış olan "Lise ve Dengi Okullar Denetim Rehberi"nde denetim; "genel olarak kamuda, özel ve tüzel kişiliği bulunan kurum ve kuruluşlarda yapılmakta olan işlerin; kaynak, imkan ve şartlar dikkate alınarak, yasal çerçeve ile belirlenen amaç, öngörülen temel ilke ve hedeflere uygunluğunu, doğruluğunu, düzenliliğini, verimliliğini, ekonomikliğini, etkinliğini; objektif, geçerli ve güvenilir ölçütlere göre karşılaştırma yapabilmek, ulusal standartlara ve planlanan esaslara göre durumunu ortaya koyma, giderilebilir eksikler için rehberlikte bulunma, değişim ve gelişim için öneriler getirme sürecidir" şeklinde tanımlanmakta ve denetimin, plânlama ve uygulamaların hedefe ulaşımını belirlemesi, varsa eksik ve sapsmaların düzeltilmesi amacıyla yapıldığı belirtilmektedir.

Okullarda okul yöneticilerinin de yönetim ve denetim görevleri yanında, Türk eğitim sisteminde denetim etkinlikleri bakanlık ve ilköğretim denetmenleri aracılığı ile gerçekleştirilmektedir (Yılmaz, 2009). Ortaöğretim kurumları bakanlık müfettişlerince, ilköğretim kurumları ise ilköğretim müfettişlerince denetlenmektedir. Dolayısıyla okullardaki rehberlik hizmetleri ve okul psikolojik danışmaları da bu kapsamda değerlendirilmektedir. Okul PDR hizmetlerinin denetiminde görev alan müfettişlerin okullardaki PDR hizmetlerinin genel durumu ve bu hizmetlerin denetimine ilişkin görüş ve izlenimlerinin belirlenmesi, bu hizmetlerin etkinliğinin artırılması ve bu konuda yapılacak çalışmaların planlanmasında katkı sağlayıcı olacaktır. Bu nedenle bu araştırmada, Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişlerinin ortaöğretim okullarındaki PDR hizmetleri ve bu hizmetlerin denetimiyle ilgili görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişlerinin ortaöğretim okullarındaki PDR hizmetleriyle ilgili görüşleri nelerdir?
2. Bakanlık Müfettişlerinin ortaöğretim okullarındaki PDR hizmetlerinin denetimi konusunda karşılaşılan sorunlara ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Bakanlık müfettişlerinin okul PDR hizmetlerinin denetimiyle ilgili önerileri nelerdir?

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 30 Haziran–11 Temmuz 2008 tarihleri arasında Muğla’da yapılan “Ortaöğretim ders programları tanıtımı” seminerine katılan yaklaşık 210 Bakanlık Müfettişi arasından çalışmaya gönüllü olarak katılan 175 müfettiş oluşturmaktadır. Bakanlık Müfettişleriyle ilgili kişisel bilgileri de ortaya koymak amacıyla çalışma grubunun branşlara, kıdeme, eğitim durumuna, cinsiyete, müfettişlikteki çalışma süresine ve okul rehberlik çalışmalarının denetiminde bulunup bulunmamaya göre dağılımları aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 1: Çalışma grubunun alan eğitimine (branşlara) göre dağılımı

Alan Eğitimi (Branş)	n	%
Matematik	17	9.71
Türk Dili ve Edebiyatı	16	9.14
İngilizce	16	9.14
Teknik Eğitim	14	8.00
Kimya	12	6.86
Tarih	11	6.29
Fizik	10	5.71
Biyoloji	8	4.57
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	8	4.57
Coğrafya	8	4.57
Felsefe	7	4.00
Beden Eğitimi	7	4.00
Resim	5	2.86
İktisat	5	2.86
Müzik	4	2.29
İşletme-Muhasebe	3	1.71
Çocuk Gelişimi	3	1.71
Psikolojik Danışma ve Rehberlik	3	1.71
Eğitim Yönetimi	3	1.71
Ticaret Turizm	3	1.71
Kamu Yönetimi	2	1.14
Sosyoloji	2	1.14
Almanca	1	0.57
Bilgisayar	1	0.57
Fen Bilgisi	1	0.57
Hukuk	1	0.57
Sanat Tarihi	1	0.57
Belirtilmeyen	3	1.71
Toplam	175	100.00

Tablo 1’deki verilerden, araştırmanın çalışma grubunu oluşturan müfettişlerin çeşitli branşlara sahip olduğu; matematik, Türk dili ve edebiyatı, İngilizce ve teknik eğitim branşlarından müfettişlerinin sayılarının diğer branşlara göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Çalışma grubunun meslekteki kıdeme göre dağılımı

Kıdem	n	%
1 – 5 yıl	10	5.71
6 – 10 yıl	5	2.86
11 – 15 yıl	62	35.42
16 – 20 yıl	40	22.85
21 – 25 yıl	6	3.42
26–30 yıl	4	2.29
31–35 yıl	27	15.42
36 yıl ve üzeri	13	7.43
Belirtilmeyen	8	4.57
Toplam	175	100.00

Tablo 2’deki verilerden, çalışma grubunu oluşturan müfettişlerin %35.42’sinin 11-15 yıl arası kıdeme sahip olduğu, bunu sırası ile 16-20 yıl ve 31-35 yıl arası çalışanların izlediği görülmektedir.

Tablo 3: Çalışma grubunun eğitim durumuna göre dağılımı

Eğitim Durumu	n	%
Lisans	134	76.57
Yüksek Lisans	40	22.86
Doktora	1	0.57
Toplam	175	100.00

Tablo 3'te görüldüğü gibi araştırma kapsamına alınan Bakanlık Müfettişlerinin çoğunluğu (%76.57) lisans eğitimine sahiptir. %22.86'sı ise yüksek lisans eğitimi almıştır.

Tablo 4. Çalışma grubunun cinsiyete göre dağılımı

Cinsiyet	n	%
Kadın	16	9.14
Erkek	159	90.86
Toplam	175	100.00

Tablo 4'teki verilerden, çalışma grubunu oluşturan Bakanlık Müfettişlerin çoğunluğunun (%90.86) erkek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5: Bakanlık Müfettişliğindeki çalışma süresine göre dağılım

Müfettişlikteki çalışma süresi	n	%
1-2 yıl	77	44.00
3-5 yıl	40	22.86
6-10 yıl	11	6.29
11-15 yıl	-	-
16-20 yıl	24	13.71
21 yıl ve üzeri	22	12.57
Belirtilmeyen	1	0.57
Toplam	175	100.00

Tablo 5'de görüldüğü gibi çalışma grubunu oluşturan müfettişlerin önemli bir kısmını (%44) müfettişlikte henüz 1-2 yıl çalışmış olanlar oluşturmaktadır. Bunu sırası ile 3-5 yıl (%22.86), 16-20 yıl (%13.71) ve 21 yıl ve üzeri (%12.57) çalışanlar izlemektedir.

Tablo 6: Okul Rehberlik çalışmalarının denetiminde bulunup bulunmamaya göre dağılım

Denetimde Bulunma	n	%
Evet	150	85.71
Hayır	25	14.29
Toplam	175	100.00

Tablo 6'da görüldüğü gibi, çalışma grubunu oluşturan müfettişlerin %85.71'i bugüne kadar okul rehberlik çalışmalarının denetiminde bulunduğunu, %14.29'u ise bulunmadığını belirtmişlerdir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada katılımcılara bu araştırma için hazırlanan bir anket uygulanmıştır. Anketin hazırlanmasının ilk aşamasında araştırmacı tarafından bir taslak form hazırlanmıştır. Hazırlanan bu form, kapsamı ve içerdiği soruların anlaşılabilirliği bakımından alanla ilgili iki öğretim elemanı ve üç Bakanlık Müfettişinin görüşüne sunulmuştur. Alınan görüş ve öneriler doğrultusunda ankete son şekli verilmiştir. Ankette, Bakanlık Müfettişleriyle ilgili kişisel bilgiler, ortaöğretim okullarındaki PDR hizmetlerinin genel durumu, denetim sorunları ve denetime ilişkin öneriler konusunda açık uçlu sorular yer almaktadır.

Verilerin Toplanması

Veri toplama aracı, Bakanlık Müfettişlerine yönelik yürütülen ortaöğretim ders programlarının tanıtımı semineri sırasında araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Uygulamadan önce, çalışmayla ve anketin yanıtlanmasıyla ilgili açıklamalar yapılarak katılımcıların isimlerini belirtmeden anketteki sorulara serbestçe yanıt vermeleri sağlanmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Katılımcıların kişisel niteliklerine ilişkin sorulara verdikleri yanıtların frekans ve yüzdeleri hesaplanarak dağılımları belirlenmiştir. Okul rehberlik hizmetleri ile ilgili açık uçlu sorulara verilen yanıtların değerlendirilmesinde ise her bir soruya verilen yanıtlar incelenerek kendi aralarındaki benzerliklerine göre gruplandırılmış, tablolaştırılmış ve değerlendirilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, araştırmada elde edilen bulgular sırasıyla ve tablolar halinde verilmiş ve yorumlanmıştır. Tablo 7'de araştırma grubunu oluşturan Bakanlık Müfettişlerinin ortaöğretim okullarındaki PDR hizmetleriyle ilgili olumlu görüşleri verilmiştir.

Tablo 7. Bakanlık Müfettişlerinin okul PDR hizmetleriyle ilgili olumlu görüşleri

Olumlu görüşler	Belirtilme sayısı
Alanında yeterli, ilgili ve gayretli rehber öğretmenlerin olması	22
Okul rehberlik hizmetlerinin bir ihtiyaç olarak algılanması	19
Rehber öğretmenlerin öğrencilerle ilgilenmelerinde artış var	16
Öğrencilere gerekli eğitsel ve mesleki rehberliğin yapılması	16
Rehber öğretmenlerin kendilerini geliştirme gayreti içinde olması	13
Öğrenciyi tanıma tekniklerinin uygulanması ve değerlendirilmesi	13
Okul rehberlik hizmetlerinin yaygınlaşması	12
Okul rehberlik hizmetleri konusunda olumlu gelişmeler var	11
Rehberlik hizmetlerinin verimliliği ve düzenliliğinde artış var	10
Yeni sınıf rehberlik programının öğrenciler için yararlı olması	10
Rehberlik çalışmalarının programlı bir şekilde yürütülmesi	9
Birçok okulda rehber öğretmen bulunması	9
Velilerle görüşmelerde ve ilgilenmede artış gözlenmesi	8
Rehberlik çalışmaları için uygun mekânlar oluşturma çabası	7
Rehberlik hizmetlerinin öğrencilerin gelişimine katkı sağlaması	6
Öğrencilerin rehber öğretmene yönelik olumlu algıları ve güven	6
Dosyalama ve arşivleme sistemindeki gelişmeler	5
Rehber öğretmenlerin diğer öğretmenlerle işbirliği içinde olması	4
Ders programında ayrı bir rehberlik saatinin olması	3
Okullarda rehber öğretmenlere verilen değer artışı var	3
Öğretmenlere ve velilere rehberlikle ilgili doküman verilmesi	3
Sınıf rehberlik programının rehber öğretmenlerce beğenilmesi	3
RAM ile program alış veriş iyi durumda	3
Sınıf öğretmenlerinin rehberlik saatinde ne yapacaklarını bilmesi	3
Özel okullardaki rehberlik çalışmaları daha sistemli ve etkin	2
Okullarda rehber öğretmen sayısındaki artış	2
Çevrenin öğrenciler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltması	1
Genellikle mevzuata uygun çalışmalar yapılması	1
Okullarda sorunların belirlenmesi ve çözümünde öncülük etmesi	1
Okulların kendi PDR programlarını hazırlamada özerk olması	1

Tablo 7'deki bulgulardan, Bakanlık müfettişlerinin okul PDR hizmetleri ile ilgili olarak bazı olumlu izlenimlere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Özellikle rehber öğretmenlerin alanlarında yeterli olarak algılanmaları, okullarda rehberlik hizmetlerinin bir ihtiyaç olarak görülmesi, öğrencilere yönelik eğitsel ve mesleki rehberlik çalışmalarındaki artış, rehber öğretmenlerin kendilerini geliştirme gayreti içinde olmaları, okullarda rehberlik hizmetlerinin gittikçe yaygınlaştığı ve bu hizmetlerin verimliliğinde bir artış olduğu, yeni sınıf rehberlik programının öğrenciler için yararlı olduğu şeklindeki olumlu görüşler ilk sıralarda yer almaktadır. Bu bulgulardan, ortaöğretim okullarındaki PDR hizmetleriyle ilgili bazı olumlu gelişmelerin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu konudaki olumlu görüşlerin yanında bazı olumsuz görüş ve izlenimler de bulunmaktadır. Tablo 8'de araştırma grubunu oluşturan Bakanlık Müfettişlerinin ortaöğretim okullarındaki PDR hizmetleriyle ilgili olumsuz görüşleri verilmiştir.

Tablo 8: Bakanlık Müfettişlerinin okul PDR hizmetleriyle ilgili olumsuz görüşleri

Olumsuz görüşler	Belirtilme sayısı
Rehber öğretmenin okul yönetimi ve öğretmenlerle iletişim eksikliği	22
Öğrenci tanıma tekniklerinin sonuçlarının yeterince paylaşılmaması	18
Çoğu okulda rehber öğretmen sayısının azlığı ve yokluğu	15
Evrak işlerine fazla zaman harcanması, her şeyin kağıt üzerinde kalması	14
Sınıf rehberlik programının uygulanmasındaki eksiklikler	11
Rehber öğretmenlerin çalışmalarını mesai saatleriyle sınırlandırması	11
Kayıt tutmada yetersizlikler ve düzensizlikler	11
Rehber öğretmenlerin alan bilgisi ve becerisinde eksiklik	10
Öğrencilerin sorunları için yeterli çözüm üretilememesi	10
Rehber öğretmenlere görevlerinin dışında işler yüklenmesi	9
Öğrencilerin yeterince tanınmaması	9
Okul rehberlik servislerinin fiziki donanım eksikliği	9
Rehber öğretmenlerin odalarına fazla bağımlı olmaları	9
Okul yönetiminin rehberliğin önemini ve amacını kavrayamaması	9
Rehber öğretmenlerin görevlerini yeterince yapmaması	8
Öğretmenlerin rehberlik hizmetlerinin önemine inanmaması	8
Rehber öğretmenlerin sınıf rehber öğretmenlerine destek olmaması	6
Öğrencilerle bireysel görüşmelere yeterince yer verilmemesi	6
Rehberlik hizmetleriyle ilgili mevzuatın yeterince bilinmemesi	6
Velilerle ilgili çalışmaların yetersizliği	6
Sınıf rehber öğretmenleri yeterli rehberlik bilgi ve becerisine sahip değil	5

Sınıf rehber öğretmenlerinin rehberlik konusundaki isteksizliği	5
Okuldaki tüm öğrencileri kapsayıcı çalışmalar yapılmaması	5
İkili öğretimde altı saatlik mesai sorun yaratıyor	5
Rehber öğretmenlerin öğrencilerle iletişimi yeterli değil	4
Rehber öğretmenlerin kendilerini öğretmenlerden üst konumda algılaması	4
Rehber öğretmenler kişisel gelişime yardımcı yetersiz kalıyorlar	4
Rehber öğretmenlerin kendilerini geliştirmeye istekli olmamaları	4
Bazı rehber öğretmenlerin ölçme aracı uygulamanın ilerisine geçememesi	4
Okulun özelliklerinin dikkate alınmaması	3
Bazı rehber öğretmenlerin sınıf rehberlik programını anlamamış olması	3
Öğrencileri izleme çalışmalarının yetersizliği	3
Rehberlik çalışmalarının tamamen rehber öğretmene bırakılmak istenmesi	3
Öğrencilerin ihtiyaçlarının yeterince belirlenmemesi	3
Önleyici rehberlik çalışmalarının yetersizliği	3
Rehber öğretmenlerin işlerini öğretmenlere devrederek yürütme eğilimi	2
Özel eğitime muhtaç öğrencilerle yeterince ilgilenilmemesi	2
Rehberlik programının kazanımlarının işlenişinde zaman yetersizliği	2
Dosyaların ve evrakların sadece denetim için hazırlanması	2
Çalışma takvimine ve planına uyulmaması	2
Rehberlik hizmetlerinin öğrencilere yeterince tanıtılmaması	2
Rehberlik yürütme komisyonunun etkin çalışmaması	2
Gizlilik gerekçesiyle bazı kayıtların müfettişlere gösterilmemesi	2
Rehber öğretmenlerin birden fazla okulda görevlendirilmesi	1
Rehber öğretmenin öğrencilere olumsuz örnek olması	1
Okulda birden fazla rehber öğretmen olduğunda aralarında anlaşmazlık yaşanması	1

Tablo 8'deki bulgular incelendiğinde, araştırma grubunu oluşturan Bakanlık Müfettişlerinin okullardaki PDR hizmetleriyle ilgili bazı olumsuz görüş ve izlenimlere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Olumsuz izlenimler arasında; rehber öğretmenlerin okul yönetimi ve öğretmenlerle iletişim eksikliği, öğrenci tanıma tekniklerinin sonuçlarının yeterince paylaşılmaması, çoğu okulda rehber öğretmen sayısının azlığı ve yokluğu, evrak işlerine fazla zaman harcanması, her şeyin kâğıt üzerinde kalması, sınıf rehberlik programının uygulanmasındaki eksiklikler, rehber öğretmenlerin çalışmalarını mesai saatleriyle sınırlandırması ve odalarına fazla bağımlı kalmaları, kayıt tutmada yetersizlikler ve düzensizlikler, rehber öğretmenlerin alan bilgisi ve becerisinde eksiklik, öğrencilerin sorunları için yeterli çözüm üretilememesi, rehber öğretmenlere görevlerinin dışında işler yüklenmesi, okul rehberlik servislerinin fiziki donanım eksikliği, okul yönetiminin rehberliğin önemini ve amacını yeterince kavrayamaması gibi olumsuz durumların ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu konudaki bulgular, ortaöğretim okullarındaki PDR hizmetleri konusunda önemli eksikliklerin olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle okul yönetimi-psikolojik danışman-öğretmenler arası iletişim eksikliği rehberlik hizmetlerinin etkililiğini azaltabilecek bir durumdur. Okul personeli arasında gerekli iletişim ve işbirliğinin sağlanmasında okul psikolojik danışmanının yanı sıra okul yönetimi ve öğretmenlere de sorumluluk düşmektedir. Rehberlik hizmetlerinin yürütülmesinde işbirliğinin incelendiği bir araştırmada, işbirliğinin yüksek olduğu okullarda yüksek idare desteği, geliştirici iletişim, olumlu PDR anlayışı, psikolojik danışmanın çaba ve motivasyonu, isteklilik, eğitim ve gelişime önem veren bir anlayış, önleyici PDR anlayışı, öğrenci ihtiyaçlarına duyarlılık, sorumlulukların yerine getirilmesi, danışmanın rolünün benimsenmesi ve yüksek düzeyde veli katılımı gibi faktörlere rastlanmıştır (Akbaş ve Çam, 2003). Bu nedenle okullarda rehberlik hizmetlerinin verimliliğinde işbirliği ilkesine bağlı kalınmasının önemi yadsınamaz. Bu konuda okul psikolojik danışmanı kadar okul yönetiminin de anlayış ve tutumu önemlidir. Psikolojik danışmanların okul yöneticileriyle ilişkilerinin incelendiği bir araştırmada (Güven, 2003) ilişkilerde ciddi sorunlar yaşanmadığı, ancak dikkate alınması gereken bazı konuların olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle okul yöneticilerinin rehberlik hizmetleri konusundaki bilgi ve anlayışlarında, rehberlik çalışmalarını desteklemelerinde bazı eksiklikler olduğu ve bazı okul yöneticilerinin psikolojik danışmanlardan görevleri dışındaki işlerde de görev almalarını istedikleri belirlenmiştir. Okul yöneticilerinin PDR hizmetlerini algılamaları konusunda yapılan bir başka çalışmada (Nazlı, 2007) ise, okul yöneticilerinin PDR hizmetlerinin amacını ve okullardaki uygulamalarını yeterince bilmedikleri, mevcut rehberlik hizmetlerinin çeşitli sorunlarını algılamadıkları, rehberlik hizmetlerinin toplumun ve öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamadığını düşündükleri, ancak ihtiyaca cevap veremeyen bu hizmetin nasıl yapılandırılacağı hakkında fikirlerinin olmadığı belirlenmiştir. Bu tür eksikliklerin ve sorunların giderilmesinde okul psikolojik danışmanlarının da anlayış ve tutumu önemlidir. Okul danışmanları mesleğiyle ilgili görev ve sorumluluklarını yerine getirmenin yanında okulda konültasyon hizmetleri kapsamındaki çalışmaları da istenilen düzeyde yürüttüğünde rehberlik hizmetleri konusundaki anlayış ve işbirliğinde gelişmeler olacaktır.

Tablo 9’da araştırma grubunu oluşturan Bakanlık Müfettişlerinin ortaöğretim okullarındaki PDR hizmetlerinin denetimi konusunda karşılaşılan sorunlara ilişkin görüşleri verilmiştir.

Tablo 9: Bakanlık Müfettişlerinin okul PDR hizmetlerinin denetimiyle ilgili sorunlara ilişkin görüşleri

Denetimle İlgili Sorunlar	Belirtilme sayısı
Bu konuda sorun yok	32
Rehberlik hizmetlerinin alan dışı müfettişlerce denetlenmesi	27
Denetim için ayrılan sürenin yetersizliği	22
Her müfettişin rehberlik konusunda yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaması	10
Denetimin genellikle evrak üzerinden yapılması	9
Denetimler arası sürenin uzunluğu	5
Denetimde süreklilik ve izlemenin olmaması	4
Gizliliği olan evrakların müfettişlere gösterilmek istenilmemesi	3
Rehber öğretmenlerin diğer okul çalışanlarıyla eşgüdüm içinde olmaması	3
Bazı sorunlar var	3
Bazı rehber öğretmenlerin rehberliğe açık olmaması	2
Öğrenci ve velilerin denetimin dışında kalması	2
Denetimde süreç değerlendirilmesine yer verilmemesi	2
Değerlendirme ölçütlerinin somut olmaması	2
Müfettişlerin önem verdikleri konuların ve denetim yönteminin farklılığı	2
Denetime yönelik olumsuz algılar	2
Rehber öğretmenlerin çalıştıkları kurumu yeterince tanımamaları	1
Okul müdürlerinin denetimle ilgili bilgilerinin yetersizliği	1
Rehber öğretmenlerin sadece yaptıklarını göstermek istemesi	1
Müfettiş sayısının azlığı	1
Denetim için ayrılan bütçenin yetersizliği	1
Rehber öğretmenlerin rehberliğe ihtiyaçlarının olması	1
Denetimler sırasında rehber öğretmenlerin çalışma saatlerinin dolduğunu belirtmeleri	1
Bakanlığın rehberlik konusundaki gelişmelerle ilgili çalışmasının olmaması	1
Bu sorunun cevabının kendi kurumumuzda tartışılmasını doğru buluyorum	1
Boş bırakan	58

Ortaöğretim okullarındaki rehberlik hizmetlerinin denetimi ile ilgili olarak ankette yer alan “Size göre ortaöğretim okullarımızın denetimi ile ilgili sorunlar var mı? Varsa lütfen yazınız” şeklindeki soruya çalışma grubunun %33.14’ünün (58 müfettiş) yanıt vermediği gözlenmiştir. Bu durum, denetimle ilgili sorunların genellikle müfettişlerin kendi aralarında ve kurumlarında paylaşılması gerektiği anlayışından kaynaklanabilir. Tablo 9’daki bulgulardan, müfettişlerin 32’sinin (%18.28) bu konuda bir sorun görmediği anlaşılmaktadır. Önemli görülen sorunlar arasında ise rehberlik hizmetlerinin alan dışı müfettişlerce denetlenmesi, denetim için ayrılan sürenin yetersizliği, her müfettişin rehberlik konusunda yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaması, denetimin genellikle evrak üzerinden yapılması, denetimler arası sürenin uzunluğu, denetimde süreklilik ve izlemenin olmaması gibi sorunların ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu bulgulardan, okul rehberlik hizmetlerinin denetimi konusunda çözüme kavuşturulması gereken bazı sorunların olduğu anlaşılmaktadır. MEB Teftiş Kurulu Başkanlığınca (2007) hazırlanan “Lise ve Dengi Okullar Denetim Rehberi”nde de belirtildiği gibi yapılan faaliyetlerden istenilen verimin alınması, beklenen fayda ve gelişimin sağlanması, faaliyetlerin başarı ile sürdürülebilmesi, sürekli ve etkili bir denetimle sağlanabilir. Bu nedenle bu konudaki sorunların çözümü için çalışmalar yapılmasında yarar vardır. Özellikle PDR hizmetlerinin denetiminde bulunacak müfettişlerin bu hizmetler konusunda daha yeterli bilgi ve donanıma sahip olmalarının sağlanması gerekir. İlköğretim Müfettişlerinin rehber öğretmenlerin denetimine ilişkin yeterlik algılarının incelendiği bir araştırmada (Dönmez, Kaya ve Çivitçi, 2003), ilköğretim müfettişlerinin rehber öğretmenleri değerlendirmeye ilişkin birçok konuda kendilerini çoğunlukla ya da tamamen yeterli algıladıkları, ancak uzmanlık bilgisi gerektiren bazı konularda ise kendilerini kısmen yeterli algıladıkları belirlenmiştir. Bakanlık müfettişleriyle de yürütülebilecek benzer bir çalışmanın sonuçlarına dayalı olarak, PDR hizmetlerinin denetiminde görev alacak Bakanlık Müfettişlerinin bu konudaki eksikliklerinin giderilmesine yönelik çalışmalar yapılabilir.

Tablo 10’da araştırma grubunu oluşturan Bakanlık Müfettişlerinin ortaöğretim okullarındaki PDR hizmetlerinin ve çalışmalarının denetimiyle ilgili önerileri verilmiştir.

Tablo 10. Bakanlık Müfettişlerinin okul PDR hizmetlerinin ve çalışmalarının denetimiyle ilgili önerileri

Denetimle İlgili Öneriler	Belirtilme sayısı
Rehberlik hizmetleri mümkün olduğunca PDR alanından müfettişlerce denetlenmeli	23
Rehberlikle ilgili gelişmeler konusunda Bakanlık Müfettişlerine yönelik hizmet içi eğitim çalışmaları düzenlenmeli	12

Gizlilik niteliği taşıyan evrakların da müfettişlerce incelenebilmesi	9
Denetimler daha sık aralıkla ve yeterli zaman diliminde yapılmalı	9
Rehber öğretmenleri geliştirici hizmet içi eğitim çalışmaları yapılmalı	8
Rehber öğretmenler okul yönetimi ve öğretmenlerle eşgüdümlü çalışmalı	8
Okul PDR programları okulun özelliklerine uygun olmalı	7
Rehber öğretmenler denetim konusunda eleştiriye açık olmalı	7
Denetimle ilgili geri bildirim verilmeli	6
Rehberlik çalışmaları konusunda sadece rehber öğretmen değil, tüm ilgililer denetlenmeli	5
Rehber öğretmenlerin çalışma saatleri artırılmalı	5
Rehber öğretmenler öğrencileri tanımaları için sınıfa daha çok girmeli	5
Denetim ve değerlendirmede hizmetlerin öğrenciler üzerindeki etkilerine de bakılmalı	4
Rehberlik ve Araştırma Merkeziyle iletişim açık tutulmalı	4
Rehberlik çalışmalarının denetiminde görev alacak müfettişler bu konuda kendilerini geliştirmeli	4
Rehberlik çalışmalarının sonuçları nicelik değil, nitelik açısından değerlendirilmeli	3
Rehber öğretmenler denetim hakkında ön bilgi edinmeli	3
Rehberlik konusunda okul müdürlerine de hizmet içi eğitim verilmeli	3
Öğrencilere randevu verilerek çalışılmalı	2
Dosyalama sistemleri geliştirilmeli	2
Okul rehberlik yürütme komisyonunu etkililiği artırılmalı	2
Denetim kontrole ve eleştiriye yönelik değil, geliştirmeye yönelik olmalı	2
Rehber öğretmenlerin evraklar arasında boğulmamaları gerekir	2
Her okulda rehber öğretmen bulunmalı	2
Denetim ve değerlendirme süreç odaklı olmalı	1
Denetimle ilgili ölçütler daha belirgin hale getirilmeli	1
Okul rehberlik servisleri daha uygun ortamlar haline getirilmeli	1
Boş bırakan	78

Ortaöğretim okullarındaki rehberlik hizmetlerinin ve çalışmalarının denetimiyle ilgili önerilere ilişkin soruya çalışma grubunun %44.57'sinin (78 müfettiş) yanıt vermediği gözlenmiştir. Bu durum da, denetimle ilgili konuların genellikle müfettişlerin kendi kurumlarında paylaşılması gerektiği anlayışından kaynaklanabilir. Tablo 10'daki bulgular incelendiğinde, bu konudaki önerilerin bir kısmının rehberlik çalışmalarının denetimiyle bir kısmının da rehberlik hizmetleriyle ilgili olduğu görülmektedir.

Bakanlık müfettişlerinin okul rehberlik hizmetlerinin denetimi ile ilgili başlıca önerileri arasında; okul rehberlik hizmetlerinin mümkün olduğunca rehberlik alanından müfettişlerce denetlenmesi, rehberlikle ilgili gelişmeler konusunda Bakanlık Müfettişlerine yönelik hizmet içi eğitim çalışmalarının düzenlenmesi, gizlilik niteliği taşıyan evrakların da müfettişlerce incelenebilmesi, denetimlerin daha sık aralıkla ve yeterli zaman diliminde yapılması, rehber öğretmenlerin denetim konusunda eleştiriye açık olmaları, denetimle ilgili geri bildirim verilmesi, rehberlik çalışmaları konusunda sadece rehber öğretmen değil, tüm ilgililerin denetlenmesi gibi önerilerin ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Rehberlik çalışmalarının denetimiyle ilgili bu öneriler yanında Bakanlık Müfettişlerinin okullardaki rehberlik hizmetleriyle ilgili bazı genel önerileri de bulunmaktadır. Bunlar arasında; rehber öğretmenleri geliştirici hizmet içi eğitim çalışmalarının yapılması, rehber öğretmenlerin okul yönetimi ve öğretmenlerle eşgüdümlü çalışması, okul PDR programlarının okulun özelliklerine uygun olması gibi öneriler sayılabilir. Bakanlık Müfettişlerinin bu konudaki önerilerine dayalı olarak yapılacak çalışmaların, okul PDR hizmetlerinin etkililiğini ve verimini önemli ölçüde artıracığı söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişlerinin ortaöğretim okullarındaki PDR hizmetleri ve bu hizmetlerin denetimiyle ilgili görüşlerinin belirlendiği bu çalışmada, okullardaki rehberlik hizmetleriyle ilgili olumlu algılar ve gelişmelerin yanında olumsuz bulunan bazı durumların da olduğu ortaya çıkmıştır. Olumlu bulunan durumlar arasında; rehber öğretmenlerin alanlarındaki yeterliliği, okullarda rehberlik hizmetlerinin bir ihtiyaç olarak görülmesi, öğrencilere yönelik eğitsel ve mesleki rehberlik çalışmalarındaki artış, rehber öğretmenlerin kendilerini geliştirme gayreti içinde olmaları, okullarda rehberlik hizmetlerinin verimliliğinde bir artış, yeni sınıf rehberlik programının öğrenciler için yararlı olması sayılabilir. Olumsuz izlenimler arasında; rehber öğretmenlerin okul yönetimi ve öğretmenlerle iletişim eksikliği, öğrenci tanıma tekniklerinin sonuçlarının yeterince paylaşılmaması, çoğu okulda rehber öğretmen sayısının azlığı ve yokluğu, evrak işlerini fazla zaman harcanması, her şeyin kâğıt üzerinde kalması, sınıf rehberlik programının uygulanmasındaki eksiklikler, rehber öğretmenlerin çalışmalarını mesai saatleriyle sınırlandırması ve odalarına fazla bağımlı kalmaları, kayıt tutmada yetersizlikler ve düzensizlikler, rehber öğretmenlerin alan bilgisi ve becerisinde eksiklik, öğrencilerin sorunları için yeterli

çözüm üretilememesi, rehber öğretmenlere görevlerinin dışında işler yüklenmesi, okul rehberlik servislerinin fiziki donanım eksikliği, okul yönetiminin rehberliğin önemini ve amacını yeterince kavrayamaması gibi durumların ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu konudaki bulgular, ortaöğretim okullarındaki PDR hizmetleri konusunda önemli eksikliklerin olduğunu ortaya koymaktadır.

Okullardaki psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin denetimi konusunda önemli görülen sorunlar arasında; rehberlik hizmetlerinin alan dışı müfettişlerce denetlenmesi, denetim için ayrılan sürenin yetersizliği, her müfettişin rehberlik konusunda yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaması, denetimin genellikle evrak üzerinden yapılması, denetimler arası sürenin uzunluğu, denetimde süreklilik ve izlemenin olmaması gibi sorunların olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara dayalı olarak aşağıda bazı öneriler verilmiştir:

- Öğrenciyi tanıma tekniklerinin sonuçlarından daha çok yararlanılmalı, gerektiğinde sonuçlar öğrenci, öğretmen, okul yönetimi ve velilerle uygun bir şekilde paylaşılmalıdır.
- Rehber öğretmeni bulunmayan veya rehber öğretmen sayısı yetersiz olan okullara rehber öğretmen atamasında öncelik verilmelidir.
- Sınıf rehberlik programının uygulanmasıyla ilgili eksikliklerin giderilmesine ve bu konuda öğretmenlerin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Okul rehberlik servisleri öğrencilere daha iyi hizmet verebilecek mekânlar haline getirilmelidir.
- Öğrenciyi tanıma ve bireysel görüşme hizmetleri artırılmalıdır.
- Rehberlik hizmetlerinin mümkün olduğunca psikolojik danışma ve rehberlik alanında yetişmiş müfettişlerce denetlenmesinin sağlanması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.
- Denetimler daha sık aralıkla ve yeterli zaman ayrılarak yapılmalıdır.
- Denetimde süreklilik sağlanmalı, izlemeye ve geri-bildirime yer verilmelidir.
- Rehberlik hizmetlerinin denetimi sadece evrak üzerinden yapılan denetimle sınırlı kalmamalı, hizmetlerin öğrenciler ve veliler üzerindeki etkilerini belirleyici değerlendirme çalışmaları da yapılmalıdır.
- Denetim ve değerlendirme çalışmalarında sürecin değerlendirilmesine de önem verilmelidir.
- Öz değerlendirme çalışmalarına da yer verilmelidir.
- Benzer bir çalışma ilköğretim müfettişleriyle de yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, S. ve Çam, S. (2003). Okullarda Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetlerinin Yürütülmesinde Oluşturulan İşbirliğinin İncelenmesi. *VII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Bildiri Özetleri*, Ankara: Cantekin Matbaası, s. 87.
- Akman, Y. (1994). Okullarda Psikolojik Danışma ve Rehberlik Servislerinde Verilen Konsültasyon Hizmetlerinin Yeri ve Önemi. *I. Eğitim Bilimleri Kongresi Kitabı*. Cilt 3, Adana: Çukurova Üniversitesi, s. 984-993.
- Bircan, İ. ve Sefunç, M. (2006). "Eğitimin Yönetel Temelleri". *Eğitim Bilimine Giriş* (Ed. Veysel Sönmez), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bozic, N. Ve Carter, A. (2002). "Consultation Groups: Participants' Views", *Educational Psychology in Practice*, 18(3), 189-201.
- Dönmez, B., Kaya, A. Ve Çivitçi, A. (2003). İlköğretim Müfettişlerinin Rehber Öğretmenlerin Denetimine İlişkin Yeterlik Algıları. *VII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Bildiri Özetleri*, Ankara: Cantekin Matbaası, s. 133-134.
- Gültekin, İ. (1984). *Orta Dereceli Okullarda Sınıf Öğretmenlerinin Görev Algıları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güven, M. (2003). Psikolojik Danışmanların Okul Yöneticileri İle İlişkilerini Değerlendirmeleri. *VII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Bildiri Özetleri*, Ankara: Cantekin Matbaası, s. 102-103.
- Güven, M. (2004). İlköğretim ve Ortaöğretim Öğretmenlerinin Psikolojik Danışma ve Rehberlik Uygulamalarını Değerlendirmeleri. *6. Rehberlik Sempozyumu-Bildiriler*. İstanbul: MEF Okulları, s. 85-98.
- Kepçeoğlu, M. (1994). *Psikolojik Danışma ve Rehberlik* (Daha da geliştirilmiş 8. Baskı), Ankara: Özerler Matbaası.
- M.E.B. (2001). *Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği*. *Resmî Gazete*, Tarih: 17.04.2001, Sayı: 23476.
- M.E.B. Teftiş Kurulu Başkanlığı (2007). *Lise ve Dengi Okullar Denetim Rehberi*. Ankara: MEB. Teftiş Kurulu Başkanlığı Yayını.
- Nazlı, S. (2007). "Okul Yöneticilerinin Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetlerini Algılamaları", *Eğitim Araştırmaları*, 26, 155-166.
- Özgülven, İ. E. (1999). *Çağdaş Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Paskal, K. (2001). *Okul Yöneticilerinin (İlköğretim Okulu Müdürlerinin) Bu Okullarda Görev Yapan Rehber Öğretmenlerin Görevleri ve Rehberlik Hizmetleri İle İlgili Bilinçlilik Düzeyleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şahin, C. (2008). "Eğitim Sürecinde Öğrenci Kişilik Hizmetleri ve Rehberlik". *Psikolojik Danışma ve Rehberlik* (Ed. M. Güven), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yılmaz, K. (2009). "Okul Müdürlerinin Denetim Görevi", *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 19-35.